



Р.В. ІГОНІН,

кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет державної
податкової служби України)

ПРИНЦИПИ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Ключові слова: принцип, судова влада, суд, суддя.

Метою даної статті є виокремлення та аналіз змісту принципів функціонування судової влади.

Постановка завдання:

- розглянути історичну та соціальну роль судової влади;
- виокремити принципи судової влади;
- проаналізувати зміст принципів судової влади.

Дослідженню судової влади у своїх працях приділяли увагу В.Б. Авер'янов, О.В. Білова, В.В. Городовенко, В.В. Кульчицький, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, М.Ю. Мельник, В.В. Молдован, Л.М. Москвич, В.Ф. Погорілко, А.О. Селіванов, Н.В. Сибільова, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, Ю.В. Ткаченко, Ю.М. Тодика, О.М. Толочко, Ю.С. Шемчущенко, С.Г. Штогун та інші.

Якщо на ранніх стадіях існування цивілізації могло і не існувати окремого законодавчого органу, оскільки в деяких випадках, роль закону відігравали встановлені певним суспільством чи такі, що поступово склалися протягом життя багатьох поколінь звичаї, то функції виконавчої та судової влади доводилося здійснювати на відносно професійній основі окремим особам чи органам публічної влади вже на достатньо ранніх етапах еволюції відповідних соціальних утворень.

Зрозуміло, що живучи в суспільстві особа не могла не вступати в конфліктні (спірні) ситуації як із приводу матеріальних, так і процесуальних аспектів застосування звичаю до певної повсякденної ситуації. Разом з тим, суспільство не могло виступати у ролі колективного судді оскільки відмінності соціальних інтересів та уподобань окремих його членів породжували відмінності у підходах до тлумачення звичаю на користь тієї чи іншої особи. Спроби спільними об'єднаними силами вирішувати спір про право доволі часто перетворювалися у кровопролиття, що загрожувало виживанню всього соціального організму.

Тому з найдавніших часів відправлення функції правосуддя не належало до прерогативи «натовпу», а було зосереджено в руках представників особливої касты — жерців та священників. Сакральний характер особи жерця (священника) та функцій, які він відправляв, автоматично забезпечували його рішенням необхідний ступень легітимності, авторитету і суспільного визнання.

У переважній більшості древніх народів відправлення правосуддя вважалося священним дійством, що вже само по собі було свідченням надзвичайної важливості цієї функції публічної влади.

Тому, відповідаючи на питання походження судової влади, ми з впевненістю

можемо стверджувати, що матриця судової влади з'являється тоді, коли виникають перші соціальні конфлікти. Це означає, що реалізація квазісудової функції була притаманна суспільству вже на ранніх стадіях його становлення. Можна із впевненістю стверджувати, що існування організованого соціуму без судової влади є неможливим в принципі. Все це не може не бути додатковим свідченням особливого значення судової влади та її засадничого характеру для всього публічно-правового механізму.

В аспекті сучасного виміру існування судової влади, можна зазначити, що на рівні державно-правової практики судова влада розглядається як незалежна і рівнозначна іншим гілкам державної влади, а відправлення правосуддя визнається одним із пріоритетних напрямів діяльності держави.

У свою чергу, розглядаючи правову матерію, ми доходимо висновку, що її положення містять такі визначальні для судової влади принципи як:

1. Поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі (відповідно до рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 р. положення про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, означає, що до юрисдикції Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції належить, відповідно до їх повноважень, вирішення питань, що мають правовий характер, (ч. 2 ст. 124) [1], а в рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. додатково зазначається, що положення щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, які виникають у державі, необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами [2]).

2. Звернення до суду безпосередньо на підставі норм Конституції (Реалізація цієї гарантії пов'язана із прямою дією норм

Конституції. Визнання, за нормами Конституції України прямої дії надає цьому вищому нормативно-правовому акту особливого значення для правозастосовчого процесу, а, сам принцип виступає, так би мовити, у ролі своєрідної «життєвої сили», яка трансформує положення Конституції із площини «належного» у площину «реального»).

3. Оскарження до суду рішень чи дій (бездіяльності) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. На думку Конституційного Суду України дане право і водночас принцип необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемляють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді, а скарги підлягають безпосередньому розгляду в судах незалежно від того, що прийнятим раніше законом міг бути встановлений інший порядок їх розгляду (оскарження до органу, посадової особи вищого рівня по відношенню до того органу і посадової особи, що прийняли рішення, вчинили дії або допустили бездіяльність) [3].

4. Конституційного контролю. Встановлені Конституцією України засади здійснення конституційного контролю відображені в повноваженнях Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність Конституції України законів та інших нормативно-правових актів. Надання Конституційному Суду України права контролю щодо конституційності законодавчих актів створює перешкоди для «спотворення» окремими нормативно-

правовими актами конституційних приписів. Загальновідомою є ситуація, коли закон, чи інший нормативно-правовий акт, який деталізує конституційні положення, «деталізує» їх настільки, що у розумінні і значенні, які надаються їм згаданими нормативно-правовими актами вони втрачають свій первинний смисл та суттєво відхиляються від заданого Конституцією «курсу». З огляду на зазначене, закріплення у Конституції принципу конституційного контролю є важливою гарантією забезпечення стабільності конституційного ладу та надає судовому органу реальні важелі впливу на законодавчу і виконавчу гілки влади, органічно вплітаючись в канву системи стримувань і противаг, без наявності якої існування правової, демократичної держави видається досить сумнівним).

5. Здійснення правосуддя виключно судами. Ключовий принцип, який багато в чому детермінує засади функціонування судової влади і дозволяє її відмежувати від інших гілок влади. Феномен правосуддя є настільки органічною ознакою, функцією, принципом судової влади, що деякі зчених почали асоціювати поняття «правосуддя» із поняттям «судова влада». Хоча, на нашу думку, це не зовсім вірно, однак є яскравим свідченням тієї ваги і значення, яке правосуддя має для судової влади. На нашу думку, правосуддя можна визначити як ключовий елемент судової влади, що реалізується судом у процесі розгляду і вирішенні спорів про право та інших правових конфліктів (не пов'язаних із реалізацією судом контрольної функції), у рамках цивільного, господарського, кримінального та адміністративного судочинства, наслідком чого є відновлення порушених прав та покарання правопорушників. Ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» прямо вказує на те, що судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя. Ст. 2 цього Закону містить положення, відповідно до якого правосуддя має здійснюватися на засадах верховенства права та забезпечувати можливість для справедливого розгляду

судових справ, а ч. 3 ст. 3 покладає на судову систему обов'язок забезпечити доступність правосуддя. У ч. 3 ст. 5 Закону йдеться про право народу через народних засідателів і присяжних брати участь у здійсненні правосуддя, ч. 1 ст. 6 Закону зазначає, що суди здійснюють правосуддя самостійно, ст. 9 визначає, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак, а ст. 51 передбачає здійснення правосуддя судом на професійній основі [4].

6. Здійснення судочинства виключно Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Оскільки, судочинство є процесуальною формою реалізації повноважень судової гілки влади, то даний принцип є подібним до принципу здійснення правосуддя виключно судами. Відповідно до ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства визнаються наступні: законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; обов'язковість рішень суду [5].

7. Обов'язковість рішень судів. Судове рішення є складною комплексною категорією, що включає в себе будь-які акти, прийняті судом (суддею), у рамках реалізації процесуальних повноважень, незалежно від виду провадження. Зміст принципу обов'язковості рішення судів найповніше відображається у його якісних характеристиках. Судове рішення є осо-

бливим актом, який начебто «перевтілює» право абстрактне у реальне. Основне призначення судового рішення полягає у поновленні порушених прав особи та захисті її законних інтересів. Метою судового рішення є регламентація суспільних відносин на предмет їх приведення до законодавчо визначених у даній сфері правового регулювання стандартів. Разом з тим, оскільки судові рішення є актом, виконання якого забезпечується і гарантується з боку держави застосуванням до особи, яка відмовляється від його добровільного виконання або, якщо добровільність його виконання, примусових заходів, то він набуває певних ознак нормативно-правового акту (включно з обов'язковістю). Обов'язковість виконання судових рішень гарантується Конституцією України та законодавством. Так, згідно з ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України, а обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом [4]. На забезпечення конституційної вимоги щодо обов'язковості судових рішень законодавець передбачив, що їх виконання має здійснюватися у рамках відповідних примусових процесів та проваджень (кримінально-виконавчий процес, виконавче провадження), а за ухилення від їх виконання передбачена юридична відповідальність.

8. Незалежність і недоторканість суддів. Згідно з рішенням Конституційного Суду України незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної від-

повідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням, а недоторканість суддів — один із елементів їхнього статусу, який не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення — забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом [6]. У свою чергу, ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює засади незалежності суддів, відповідно, до яких «суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України гарантій незалежності судді. Незалежність судді забезпечується: особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; недоторканістю та імунітетом судді; незмінюваністю судді; порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;

забороною втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; функціонуванням органів суддівського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; правом судді на відставку, а ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає засади недоторканості суддів, відповідно до яких «суддя є недоторканим. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду. Кримінальна справа щодо судді може бути порушена лише Генеральним прокурором України або його заступником. Відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованої постанови Генерального прокурора України. Проникнення в житло або інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і до-

кументів можуть провадитися лише за судовим рішенням. Підсудність справи щодо обвинувачення судді у вчиненні злочину визначається Головою Верховного Суду України. справа не може розглядатися тим судом, у якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді [4].

9. Принцип територіальності та спеціалізації судів загальної юрисдикції. На реалізацію принципу територіальності ч. 2 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає наступну структуру системи судів загальної юрисдикції: місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України [4]. На реалізацію принципу спеціалізації ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [4]. Окрім принципу територіальності та спеціалізації судів загальної юрисдикції Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає організацію судової системи, ще й у відповідності до принципу інстанційності. Так, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України [4].

Даний перелік принципів не є вичерпним. Однак проаналізовані нами принципи дають можливість сформулювати загальне уявлення про засади функціонування судової влади та слугують своєрідним методологічним орієнтиром для дослідження судової системи як цілісного правового феномену.

Список літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002 // Вісник Конституційного суду України — 2002. — № 2.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 // Вісник Конституційного суду України — 2002. — № 4.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248² Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25 листопада 1997 р. № 6-зп // Офіційний вісник України від 25.07.2003. — № 28.

4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Вісник Верховної Ради України. — 2010. — № 142. — Ст. 1125.

5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 // Офіційний вісник України від 24.12.2004. — № 49.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются принципы судебной власти и анализируется их содержание.

SUMMARY

This article discusses the principles of the judiciary and their contents is analyzed.

*Рекомендовано кафедрою
теорії та історії держави і права*

Подано 25.12.2010.